

ADATOK ÉS ADALÉKOK

BASCH LÓRÁNT

KÉT LITERÁTOR

(*Osvát és Babits.*)*

ἄλλος μὲν τεκεῖν δυνατός τὰ τῆς τέχνης
ἄλλος δὲ κοῖναι τίν' ἔχει μοῖραν βλάβης τε
καὶ ὀφελείας

(Más az, aki a művészetekben alkotni képes, más, ki megítéli a velejáró hátrányt és előnyt) Platon: Phaidros.

I.

Amióta elhatároztuk, hogy véleményezőszervvel bővítjük ki a Baumgarten-alapítványt, tisztában voltunk azzal, hogy abban a Nyugat kritikussait, Osvátot és Schöpflint tanácsadók-ként nem nélkülözhetjük. Babits már a legelején (Török Sophie naptári feljegyzése szerint 1927. március 16-án) megbeszélte velük az elvi kérdéseket. Észrevételeiket az alapítóoklevél-nél figyelembe is vette. Osvátot is Babits kérte fel még 1927 novemberében, hivatalos tárgyalásaink megkezdése előtt a tanácsadó-testület tagjával. Bár a minisztériumhoz benyújtott előterjesztésünkben én jelöltem őt. (A nyolctagú testületbe mindegyik kurátor 4—4 tagot jelölt (Osvát akkor igenlő választ adott. Nem tudott kitérni Babits érvelése elől, hogy „szerencsétlenségnek tartaná, ha nem vállalná.” De később aggályai támadtak. Híre ment, hogy a tanács tagja lesz és máris többen fordultak hozzá abban a hitben, hogy a döntéseknél szava lesz. 1927. december 14-én kelt levelében, (l. a 3/a—b mellékletet) melyet érdekességénél fogva facsimilében közlök, utóbb elhárította a tisztséget. Lehet, hogy azért, mert a merőben tanácsadó funkció nem felelt meg neki, aki megszokta irodalmi kérdésekben a döntést. Mégis sikerült rávenni őt — talán Schöpflinnek, — hogy ne vonja vissza szavát. Valóban egy baloldali irodalmi alapítvány tanácsából a Nyugat szerkesztője nem hiányozhatott. Maga a negatívum félreértésekre adhatott volna okot. És reménységekre a másik oldalon. A minisztériumban tartott első értekezleten akkor már be is jelentettük nevét. Hűvösen, de megjegyzés nélkül vették tudomásul. (Nem, mint Mikes Lajosét. 1. Dunántúl 16. szám 94. o.)

Részemről nem volt merő formáság, amikor őt jelöltem a testületbe. Arra számítottam, ha tanácsra szorulok, reá támaszkodhatom. Még az első ülésünk előtt, 1928 őszén kerestem az alkalmat, hogy feladatainkról hosszabban beszélgethessünk. Személyesen addig nem találkoztunk. De a Babits szobájának falán látott fényképről szinte ismerősömnek éreztem. Mégis nem minden elfogódottság nélkül léptem át Aréna-úti földszinti lakása küszöbét a megbeszéltnapon, egy késő esti órában. Róla már életében is mitoszok keringtek. Így járulhattak egykor a

* Részlet a Baumgarten-alapítvány történetéről készülő műből. Mint ilyen, nem lép fel teljesség igényével. Az idézett leveleket az Országos Széchényi Könyvtár zárt letétben őrzi.

Sturm und Drang idején, az „Észak mágusa”, Hamann elé. Egy nagyobb szobából jobbkéz felé nyílt az ő dolgozója. Amikor ajtaján kopogtattam, éppen kilépett valaki. Csodálkozva nézett rám, mintha tiloson ért volna. Rédey Mária volt, Rédey Tivadar felesége, ki Babitséktől ismert. Osvát keskeny hosszúkás szobájában fogadott. Szerinte heverték kötetlen könyvei, kéziratok. A titokzatos környezetben titokzatosnak látszott maga is. Tartásában volt valami szakrális. Ambruson kezdte. Nagyon helyes volt a tanácsadók között reá gondolniok, az új magyar próza mesterére. A „Ninive pusztulása”, „Bob, az oroszán” és a többi: felejtethetlenség. Rátértünk arra, ami hozzavezetett. Ignotus volt az első, kinek nevét felvetette. Elmondta, hogy Babits gondolt reá; de nem él itthon, bécsi újság munkatársa. A régi Nyugat még élő, jól ismert gárdáját csak érintette, mint magától értetődőt. Lelkesen beszélt Szini „Trilibi”-jéről, de különös melegséggel és hosszasan Füst Milánról. Azután Révész Bélára és Szomorýra terelődött a szó: rájuk is kell gondolni. Majd Kassák nevét ejtette ki, óvatosan. Rámnézett: jó volna, ha menne? Így került szóba a miniszteri vétőjog. „Erre döntéseiknél ne legyenek tekintettel soha. Rájok kell kényszeríteni a nemtetsző szavakat”. Szavaira később nem egyszer gondoltam vissza. Majd kevésbé ismert tehetségekről kezdett beszélni, kik eddig nem tudtak érvényesülni. Moly Tamásról, a kitűnő elbeszélőről, ki tehetségét elaprózni kénytelen. Kortsák Jenőről, Hajnik Miklósról; ezekről megjegyezte, hogy a jobboldalhoz számítanak, de figyelmet érdemelnek. Marsovszky Miklós fiatal esztétikusra, kinek írásait sűrűn hozta a Nyugat, különösen felhívta figyelmemet (abban az időben ment Párizsba és azóta nem hallottam róla). A nőírók közül csak Kosáryné Réz Lolát említette. (Babitstól tudom, hogy a döntés előtt — ami utóbbi éveikben ritkán történt — őt külön fel is kereste, hogy meggyőzze Kosáryné érdemességéről a díjra).

A fiatal írókra én tereltem a beszédet. Amikor Szabó Lőrinc nevét kiejtettem, rámnézett és tagadólag intett: „Nem idevaló”. (1924 óta egészen Osvát haláláig nem jelent meg verse a Nyugatban, azután ismét). Sárköziről, kit ő fedezett fel, de utóbb Babits tanítványának számított, tartózkodóan nyilatkozott. Megnevezett azonban két fiatal költőt, kikben a jövő reménységét látta: Illyés Gyulát és Imecs Bélát. Illyésről még mielőtt verseit a Nyugatban olvastam, hallottam, mint a párizsi emigrációból hazatért feltűnő fiatal tehetségről. „Búcsúztató”-ja, mely a Nyugat 1928. októberi első számában *ozorai* kelettel jelent meg, mély hatást tett rám. Láttam, Osvátra is. És Babitsot is véglegesen a „naenia” győzte meg arról, hogy költője, kire a Rubin „Láthatára”-ban megjelent első versei óta felfigyelt, a magyarlírának új, nagy reménysége.¹

Hirtelen karosszékéből felémhajolva azt kérdezi Osvát: „Volna rá lehetőség, hogy az alapítvány kiadja Illyés verskötetét?” Igenlő válaszomra a fémkeretes üveg mögül felcsillant szeme: akkor felküldöm Önhöz a napokban. Így történt, hogy néhány nap múlva, egy esős koradélutánon, betoppant Balaton-utcai lakásomba egy vidéki, szélesképpű, nyurga fiatalember, hosszú bőrkabátban, ki „Osvát szerkesztő urra” hivatkozva, aktatáskájából elővette verseskönyvének kefelevonatait. Illyés első kötetének, a „Nehéz föld”-nek megjelenését az alapítvány tette lehetővé. (Ügyiratainkból látom, hogy az alapítvány bankszámlájáról 1926. november 12-én a nyomdai költségekre négyszáz pengőt bocsátottunk Osvát Ernő rendelkezésére).

Én hoztam szóba Pap Károly nevét. Épp akkor jelent meg a Nyugatban a „Messiás születik” c. elbeszélése. Osvát helyeslően bólintott: „Igen, olyan ő, amilyenek egy fiatal rónak lennie kell. És nemcsak íróilag, de emberileg is fejlődik.” (Utóbb Pap Károly elmondta

¹ Illyés Osvát biztatására írt Babitsról tanulmányt a Nyugatba, mely „Az istenek halnak, az ember él” címen az 1928. december 1-i szám első cikkéeként, ami akkor feltűnést keltett, jelent meg. Babits-csal akkor még nem állott személyes ismeretségben. Hoffmann Edith dr. közléséből pedig tudom, Osvát gondoskodásában, hogy a fiatal költőt megfelelő álláshoz juttassa, a Szépművészeti Múzeum igazgatójához, Petrovics Elekhez fordult támogatásáért.

nekem, hogy ez a megjegyzés régebbi csínjére vonatkozott, amivel a Nyugat szerkesztőjét kényes helyzetbe hozta ; de az nem haragudott rá.) Beszélgetésünk során nemcsak magyar irodalomról esett szó. Baumgartenről és barátairól, Troeltschről, s Paul Ernstről, akit Osvát érthetően nagyrebecsült. Proustról és a „Thibaults”-ról is. Az utóbbit mondta a nagyobb regénynek. Éjfél felé járt, amikor elköszöntem. Ez volt Osváttal egyetlen hosszabb beszélgetésem. De emberi közelségbe kerültünk. Évek múltán is, alkalomadtán törekedtem felfogásának érvényt szerezni.

2.

Első formális jelölésünk 1928. december 12-re esett. Azon a testület minden tagja jelen volt. Nyolc évdíjra kértünk ajánlást, felerészben szépírókra, felerészben kritikusokra, akikkel a tudományos írók helyeit kívántuk betölteni. Osvát jelölése *sorrend szerint* így hangzott Szini Gyula, Tersánszky, Elek Artur, Erdélyi József, Szász Zoltán, Füst Milán, Telekes Béla és Nagy Lajos. Meglepetés volt számomra Szász Zoltán és Telekes, akiknek neve közöttünk nem került szóba. Ha oeuvrejük jelentősége címén nem is, de a végrendelet egyéb feltételeinek különösképp megfeleltek. Osvát nyilván ezt kívánta jelölésünkkel kifejezésre hozni. Hangsúlyozottan, kis szüneteket tartva olvasta fel a neveket. Nem egyszerű ajánlás volt ez, hanem felelősségtudatában tett nyilatkozat : hogy ki volna az a nyolc író, akinek ő juttatná az évdíjat. Ha visszatekintek hosszú évek testületi üléseire, azt kell mondanom : Osvátnak ez az *egyszeri* jelölése volt az igazi. Döntő ülésünket az év utolsó napján tartottuk, de előbb még — Török Sophie feljegyzése szerint december 22-én — bizalmas tanácsadóinkkal, Schöpfflinnel és Osváttal külön is összejöttünk. Ekkor közöltük velük, hogy a nyolc díjat meg tudtuk toldani kettővel. (kezdettől fogva így határoztunk) és hogy ezeket nekik szántuk. Alapítóklevelünk szerint ugyanis tanácsadótestületi tagok is kivételesen indokolt esetben részesíthetők voltak a díjban, ha a két kurátor egyértelműen így döntött. (A kurátorok közti nézeteltérés esetén a testület volt hivatva dönteni, de saját tagja ügyében az nem dönthetett volna ; ezért kellett ily esetben, hogy a két kurátor megegyezzen.) Babits Schöpfflin évdíjára már az oklevél megszövegezésénél is gondolt. De magától értetődőnek találta utóbb egyidejűleg Osvátét is. Említette is nekem egyszer, még 1928 tavaszán, hogy bízta Osvátot, aki hosszú évek óta nem írt — publikáljon valamit — amiből az következtethetett szándékainkra. Talán ennek is köszönhető, hogy „Az Elégedetlenség könyvé”-ből Gondolatait még azon a nyáron közzétette a Pesti Naplóban. Amikor pedig, még a díj kiadása előtt, Babits értesült Osvát anyagi nehézségeiről, az alapítvány egyik első intézkedését (1928. október 16-án) az ő javára tette. Mégis egy megjegyzéséből arra kellett következtetnem, mintha nem *egészen* a „szíve szerint” részesítené Osvátot a díjban. Az ülészak megkezdése előtt (1928. december 5-én volt első ülésünk) beszélgettünk egyszer a díj esélyeséről könyvtárszobájában. Babits egy hirtelen mozdulattal leemelte a polcról Igunot egyik verseskönyvét : „Ha Igunot itthon lenne, az *első* díjat neki kellene adnunk. Szívesebben adnám, mint Osvátnak. Költő. És hálás is vagyok azért, amit értem egykor tenn”. (A Pester Lloydban 1909-ben, még első kötete előtt, „Über Verse” címen róla, az ismeretlen vidéki tanárról írott húsvéti cikkére, barátságának szóban és tettben éveken át megnyilvánult jeleire gondolhatott.² Majd hozzátette : „Igunost szeretem is, Osvátot nem”. Ezt mintha

² Ehelyütt idézni szeretnék, a későbbiek megvilágítására is egy-egy passzust : az első cikkből, amit Babitsról írt, „Olyan virtuóza a vers technikájának, aminőt a magyar nyelv lehetőségeinek megálmódója se sejtethet meg soha. Eddig erre csak a görög és angol nyelv mutatkozott képesnek.” És a Babits-archívumban őrzött Igunotus-levelek egyik legelsőjéből (mely 1911. VII. 20-án kelt), válaszként Babits köszönetére, amiért a fővárosba-helyezésén fáradozott : „Fölteszem a genie nemes alázatosságáról, hogy általában és túlzóan hálás lélek lévén, azt a hálát is érzi s nyilván kényelmetlenül; melyről engem biztosít . . . Ugyanúgy boldog volnék, mint mindenki, ha valami kézen-közön hozzájárulhatnék genieje kibontakozásához — teljes kibontakozásához. Ön tehetségének tartozik azzal, hogy önmagától is, másoktól is mint kötelese adót várjon el mindent.”

önmagának mondta volna. Mégis e bizalmas pillanat emlékét — a fejlemények megmutatják miért, nem hallgathatom el. Ma ugyan látom, Babits szavaiban annak megérzése rezonált, hogy Osvát nem rokonszenvezett vele.

A december 31-re kitűzött ülésen néhány hely betöltését tanácsadóinkra bíztuk. Nem mintha köztünk, kurátorok között nézeteltérés lett volna (nem fordult elő soha olyan eset, hogy a testületre *kellett* volna bízni a vita eldöntését). A szavazás előtt hozzámjött Osvát: „Nem lehetne-e a kritikusok sorában szerepeltetni Füst Milánt?” Ebből láttam, mily fontos lett volna neki, hogy első díjazottaink között legyen. A szavazáskor Tersánszky Józsi Jenő kiesett. Egy fiatal irodalomtörténész jutott volna évdíjhoz, kinek könyve akkor jelent meg. Másnap reggel, újév napján, Osvát felhívott telefonon — szavaira pontosan emlékszem: „Álmatlan éjjelem volt. Az nem lehetséges, hogy Tersánszky ne kapjon díjat (második helyen őt jelölte.) Ő a legszorgalmasabb magyar író. Reggel nyolckor már ül és ír és egyebet se tesz, csak ír. Adják oda neki az én díjamat.” Kérdésemre, miért nem tette ezt az ülés után szóvá, könnyen reparálhattuk volna, válasza ez volt: „Annyira örültem, hogy a magam életének gondja egy évre megoldódott, észre se vettem ezt a nagy hibát.” Ügyrendünk akkor még nem volt. Mint noviciusok hibázhattunk is. Babits nyomban egyetértett; egyébként se vállalta volna — közben megnézte az irodalomtörténész könyvét — a szavazás eredményét. Ambrus azzal fogadott — bizonyára beszélt vele Osvát — hogy ő is helytelenítene, ha [ez a jó prózáiról, — akit ő maga is jelölt — kimaradna a díjból. Következő nap ülést tartottunk: és az új szavazás eredményeként Tersánszky is hozzájuthatott a díjhoz. De a január 2-i ülés nem folyt le minden emóció nélkül. Babits amilyen tapintatos — annyira érzékeny is volt és féltékeny arra, amit a magáénak tudott. Osvát pedig mint kritikus alkat kevés tekintettel a mások érzékenységére és nem ment kaján gondolatoktól. Az alapítólevelet olvasgatva hirtelen megszólalt: Voltaképp nem is az lehetett a szándéka Baumgartennek, hogy a két kurátor válassza ki az írókat. Csak az, hogy ők állapítsák meg a kiválasztás mikéntjét. Ezt a rendelkezést a kurátorok rosszul értelmezték. (Osvát ebben kétségkívül tévedett.) Babits elsápadt, felugrott és szónéklül kiment a szobából. Fellobbanhatott benne a mellőzöttség éveken át elfojtott indulata, amiért Osvát az ő társszerkesztői jogait csorbítani törekszik.³ Most meg kétségbevonja a kurátori jogát. Osvát e szavakkal: „De Mihály!” utánarohant. Rövid idő múlva együtt jöttek vissza. Érintkezésük baráti hangján ezután sem észleltem változást. Babits, ha megharagudott is, nem volt haragtartó. De ez az incidens⁴ hozzájárulhatott ahhoz, hogy bizalma szerkesztőtársa jóindulatában megrendüljön, ami nem sokkal utóbb a Nyugat szerkesztőségéből való kiválásához vezetett.

³ Ez a sértődöttség és a bizalom hiánya a huszas évek elejére nyúlik vissza. Kitűnik Babits irodalmi hagyatékában az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött 1923. márc. 12-én kelt levél-fogalmazványból, melyben a következő mondat olvasható: „*Te éveken, át, míg együtt szerkesztettük* (Kiem. tőlem) a Nyugatot, velem nem természetes és őszinte, hanem politikus attitűdöt foglaltál el, mely szavaidnak értékét nagyon csökkenti. Sohasem éreztem, hogy ugyanazt gondold, amit mondasz. Mikor ezt a szerkesztést veled elvállaltam, két dolgot kötöttem ki: először bizonyos *vétőjogot* (előre megjegyezve, hogy ezt nem esztétikai szempontból kívánom gyakorolni); s aztán azt a jogot, hogy egyes közleményeket a Nyugatban én is elhelyezhessek. Mindkét jogot a legnagyobb liberalizmussal és irántad való teljes tisztelettel kezeltem és a vétőjoggal, amennyire emlékszem, egyetlen egyszer se létem és a másikat is csak ritkán kivételes esetekben gyakoroltam. De valahányszor gyakoroltam, Te majdnem mindig nehézségeket támasztottál, nem őszinte és természetes ellenvetésekkel, hanem valami különös makacssággal és hallgatagsággal (pl.: a Komjáthy ügyben) s ez szinte arra látszott kiszámítva lenni, hogy engem, kiről tudod, hogy konciliáns ember vagyok és nem harcos természet, kifárasszon az ellenkezésben s miután semmi kívánságom sem ment simán, szokjak le a kívánságokról.”

⁴ Úgy látszik erre gondolhatott Németh László az *Ember és Szerep*-ben (94 o.): „köztük a harc régi keletű volt s kezdett elfajulni”. Majd így folytatja: „az első Baumgarten díjosztásnál Osvát kellemetlenkedett Babitsnak”.

Mi lehetett Babits és Osvát elszakadásának mélyebb oka, amiért az a néki oly fontos szerkesztés jogáról is lemondott. Akik felvilágosítást adhatnának, nem élnek már, vagy el nem érhetők. Babitsal erről nem beszéltem. Ő tudott szimpátiámról Osvát iránt. Érzéseit csak ritka alkalmakkor fedte fel. Egyedül Gellért Oszkár „Kortársaim c. könyvének közléseire támaszkodhatom — a rendelkezésemre álló dokumentációs anyagon kívül. De irodalomtörténeti érdekekkel bíró, az alapítvány történetébe kapcsolódó kérdésről, a huszas évek két vezető irodalmi emberének egymáshoz állásáról lévén szó, nem térhetek ki ennek vizsgálata elől. A kérdés egyébként abban az időben ily pregnánsan nemigen foglalkoztatta a kortársakat. Még Schöpflin is átsiklott fölötté. (Babits-Emlékkönyv 227 o. megjegyzése, „kézirát kérdésekben egy vagy más nézeteltérésükről”, világosan az 1919. előtti időre vonatkozik.)

A költő egy még élő barátjától tudom, hogy Babits és Osvát között meghitt baráti viszony soha nem alakult ki. Ennek oka szellemi alkatuk különbözőségében és domináns önérzetükből folyó zárkózottságukban rejlik. Ettől a bizalmas baráttól tudom azt is, amit magam is megerősíthetek — hogy Babits a legnagyobb tisztelet hangján beszélt Osvát irodalom-szervező és az irodalmat mozgásbantartó képességéről és érdemeiről, céljainak tisztaságáról és önérdéktől mentességéről. Becsülte Osvátban — ha sokban nemis értett vele egyet — a gondolkodót és kritikust is. És nem felejtette el azt a Kemény Simon Holnap bírálatához fűzött „szerkesztői megjegyzést”, amellyel a Nyugatban Osvát emelte ki nevét az ismeretlenség homályából. Erre utalt is az 1923. május 27-én, Osvát jubileumakor mondott beszédében (Nyugat I. 726.), majd a Pesti Napló 1923 karácsonyi számának adott önvallomásában. (Ignotus „A Nyugat útja” címen 1930. január 14-én tartott előadásában ugyan a maga érdemének véli, hogy a Nyugatban Babitsra a figyelmet először felhívta. A csillag alatti jegyzet szerzőségét azonban Schöpflin (Babits emlékkönyv 225.) és Gellért is i. mű. tanúsítják.) És nem felejthette el Osvát kezdeti érdeklődésének más jeleit sem. Azt a híressé vált (itt facsimilében közölt) „leghosszabb levelet” sem, amit a Nyugat szerkesztőjétől, kezdő íróabban az időben kapott. (I. a. 4. melléklet) Babits levelesládájában Osváttól ebből az időből még egy Rákospalotára küldött sürgöny is található 1912. május 1-ről: „Kérem sürgönyözzön, felolvasna-e vasárnap délelőtt Kolozsváron viszont látásra holnap barátja Osvát Ernő.” (Ezidőtájt a Hatvány-affér után rebesgetni kezdték, hogy Osvát Babitsot szeretné „kijátszani” Ady ellen.) És kitűnnek Osvát érdeklődésének nyomai Fenyő Miksának, Babits kezdetől fogva leglelkesebb hívének az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött leveleiből is. 1909. január 5-én Fenyő már a beígért Swinburne-cikken kívül kézirátokat kér Osvát nevében: egy Milton tanulmányt, Meredithről cikket, „A szagokról, illatokról” írt régibb dolgot, a Nagyváradon előadásra kerülő egyfelvonásost, végül bírálatot Kosztolányi Maupassant versfordításairól. Utóbbit — Fenyő egy későbbi levele szerint — Osvát „kissé túlzónak” találta és egy bekerített rész elejtését kérte. Így is jelent meg. 1911. január 18-án közli Fenyő, hogy Osvát előző nap találkozott Angyal Dáviddal és szóba hozva Babits áthelyezését Fogarasról, azt a hírt hozta, hogy egy fővárosi III. kerületi gimnáziumi tanár cserélne vele. Ez azonban a gimnázium igazgatójának „kétszínű intézkedésén” meghiúsult (1. Pethő Sándor 1911. febr. 3-i levelét Babitshoz). Abban az időben sokan fáradoztak, hogy a fogarasi tanár „száműzetéséből” a fővárosba kerüljön. Szorosabb kapcsolatba akkor léphetett Osváttal Babits, amikor 1917. június végén Fenyő helyét átvette a Nyugat szerkesztőségében. Ettől fogva Ignotus főszerkesztő mellett Adyval együtt jegyezte a folyóiratot. Osvát neve ugyan 1913 óta nem volt olvasható a Nyugat szerkesztői között, de tudta mindenki, hogy ő a folyóirat valódi szerkesztője. Hogy Babits és Osvát között már kezdetben is lehettek ellentétek (amire a 4. jegyzetben idézett levélnek ez a kitétele „éveken át, míg együtt szerkesztettük” is mutat) annak feltételezésére egykori egyetemi haligatótársának (Gagyhy Dénes soproni gimnáziumi tanárnak) 1917. október 12-én Babitshoz intézett levele ad indítékot: „Szerkesztői

helyzeted, mint sejtem, bizonyos mértékben kedvedet szegte. Nem lesz harmónia, hacsak nem látsz, nem hallasz.” A közös szerkesztésnek első szakasza nemsokára véget is ért. Osvát az októberi forradalom után kivált a Nyugatból. (Schöppflin búcsúztatta az 1919. január 1-i számban.) Ettől fogva Babits egyedül szerkesztette a folyóiratot, a Tanácsköztársaság idején is, mint felelős szerkesztő, 1919 május 1-ig. Majd az újrafeléledt Nyugatot az év végéig. Ekkor Osvát ismét hajlandónak mutatkozott a szerkesztésre. Gellért szerint : (i.m. 39. l.) „Babits-csal is, *ha nagyon kell.*” (Célzás Fenyőre, a kiadótulajdonosra.) Ez a közös szerkesztés fokozódó elhidegülésükhöz vezetett. Már 1923-ban hírlett, hogy Babits önálló folyóirat gondolatával foglalkozik. (Kuncz Aladár Kolozsvárról írja hozzá : „Gézától hallottam — ez Laczkó Gézára utalás — hogy kritikai revüt fog szerkeszteni.”) És ettől az időtől fogva mind ritkábban jelennek meg versei a Nyugatban. Nagyobb részük az Est-lapokban lát napvilágot. (Nyilván nem a magasabb honorárium kedvéért, mert mihelyt a maga organumának tekinthette a Nyugatot, 1930-tól, máshova verset alig adott.) Emlékszem : amikor az alapítvány jóváhagyása tárgyában 1927. október 8-án (Török Sophie naptári feljegyzése) Klebelsberg kultuszminiszternél megjelentünk, arra a miniszteri kérdésre „Mi újság a Nyugat körül?” Babits ezt válaszolta : „A szerkesztéshez már nincs sok közöm.”

A közös szerkesztésnek ebből a második szakaszából a figyelmes olvasó nem egy közlésre bukkan Gellért emlékeztéseiben, amelyekből arra kell következtetnie, hogy Osvát ebben az időben már nem éppen a legjobb indulattal olvasta Babits írásait. Így feljegyzi Gellért (i. m. 177. l.), hogy a *Timár Virgil fia* „felháborította” Osvátot (Ignotus okán) és hogy annak nem is akart a folyóiratban helyet adni. Majd azt, hogy a Gellért költészetéről írott Babits tanulmányában „a magyar poézis templomában épült külön kápolna” kitévelt Osvát úgy értelmezte, hogy a „külön” szó a „származásra” és nem a „Gellért-versre” utalna. És feljegyzi azt is, amit ehhez Osvát megjegyzésként fűzött, hogy a neve szerint szerb eredetű Babitsnak „ilyesmiben kevésbé van joga, mint lett volna a színmagyar Adynak vagy Móricznak”. (i.m. 219 l.)⁵

A Babits hagyaték ebből az időből egy levelet is őriz Osváttól 1923. március 12-i kelettel, mely a következőképp hangzott : „*Kedves Mihály. — cikkeidnek az a korrekturája, amellyel a Gellért Oszkár és a Juhász Gyula jelentőségét feltüntetni akaró szavakat összevonod, azt hiszem : nem szerencsés. Azt, hogy G.O. előbb kezdte mint Ady — azért szabad, sőt azért kell jelemlíteni, mert G.O. rendkívüli eredetiséggel mint újító előzte meg Adyt, míg J.Gy., ha csakugyan néhány nappal előbb írta volna is az első verseit, mint Ady — azokban bizony nem sok önállóságot mutatott. Azután a — termékeny — jelző egyenesen talált : Juhász Gyula szaporaságára. Gellért Oszkárt csak az mutatja termékenynek, hogy abból a kevésből, mit írt, a későbbi idő számára atig veszett el valami. Végül a — nagyértékű-nagykendőjén nehéz két ilyen különböző értékű költőnek megosztania. Remélem, ha kissé elgondolkozol észrevételeimen, igazat tudsz majd nekem adni. Barátsággal : O. E.*” — E levél Babitsnak a Gragger-anthológiáról írott (Ny. I. 397. l.) bírálatára vonatkozik. (vö. Gellért i. m. 295 l. abból az ellenkezőt következtető közlésével) és előzménye a fenti 3. jegyzetben idézett levélnek.

Amikor Gellért Oszkárt egy ízben a Babits—Osvát ellentét okáról megkérdeztem, ő csak Kassáknak a Halálfiáról írt kritikájára emlékezett, amelynek Osvát helyet akart adni. (Erről egyébként is tudomásom volt.) Gellértnek a Babits-archívumban található 1927. szeptember 9-i leveléből azonban az is kiténik, hogy e cikken már rajta volt a nyomdának szóló tipográfiai jelzés, anélkül, hogy azt Babitsnak, kinek mint szerkesztőnek minden cikk bemutatandó volt, előzetesen megküldték volna. Tudjuk, hogy Babits, Schöppflinnel megtanács-

⁵ Ezek ismeretében a Babits-archívumban őrzött 1923. november 14-én kelt Gellért-levélnek magyarázkodása — Babits a levél írója előtt szövegátette, hogy mint szerkesztő csak véletlenül és mástól értesült egy készülő Móricz-számról : — hogy „Osvát emiatt személyesen akarta őt felkeresni, mert ezt az alkalmat akarta felhasználni arra, hogy bizalmasan elbeszélgessen vele egy régtervezett Babits-számról is” — nem látszik meggyőzőnek.

kozván a dolgot, a cikket visszaadatta (az idézett levélből kitűnőleg a Kassák-ügyet úgy intézték el, „ahogy Schöpfung ajánlotta”). A cikk a Századunkban jelent meg. (1927. 51. 1.). Babits Osvát e magatartásából méltán következtethetett arra, hogy az e bírálat nézőpontjait és konklúzióit⁶ nem vetette el. És arra is, hogy nincs egy véleményen Ignotusnak azzal a Nyugat egy korábbi (1927. IX. 1-i) számában kifejtett megállapításával, hogy a „Babits tegnapról mára történetivé lett regényének hol, mint a hősi eposzokban s a legnagyobb történetíróknál a költészet s a politika egy lélekzetben forr össze és az epikum egyszerre emberi s politikai vallomás, ki kell várnia a maga idejét.”

Könyvében Gellért az elidegenedés okát (i.m. 32. l. lent) részben arra vezeti vissza, hogy „Osvát sohasem bocsátotta meg, amit Babits a proletárdiktatúra után 1919-ben írt.”, amivel nyilván a „Magyar költő kilencszáztizenkilencben” c. „Vita és vallomás”-nak jelzett cikkre célozott: Ez nem vallana arra az Osvátra, ki az Elégedetlenség Könyvében, túl a francia maximán, a „megértéstől függetlenül megbocsátás” szükségességét tanítja. Ne értette volna meg a magát „nemzete által kitagadott”-nak érző (a Purgatórium-fordítás 1920. márciusában kelt előszavából idézek) költő önbírálatának indítékait és ne értékelte volna az „ellenpárt” fölött gyakorolt kemény bírálatát és azt, hogy Babits, amit mások megtettek, a „kurzus” lapjaiban soha egy sort le nem írt? (Aki e cikket az Összes Művek sorozatában olvassa, a kihagyott részek ismerete híjján, nem nyerhet tiszta képet a dantei sorhasonlóságra gondoló költő lelkiállapotáról.) Határozottan téves azonban Gellértnék az a magyarázata (i. h.) hogy Osvát azért neheztelt Babitsra, mert „megtudta, hogy az egyik megbeszélésen azt mondta, szívesebben adna díjat Osvát helyett Ignotusnak, ha Budapesten élne.” Hisz Osvát e kijelentésről nem tudhatott, mert az nem „megbeszélésen”, hanem *egyedül* előttem hangzott el és arról 1948-ig tőlem senki tudomást nem szerzett. („A Kortársaim” írója is csak akkor, egy tanácsadótestületi ülésünkön, amikor Ignotus Baumgarten-díjával kapcsolatban érvül felhoztam.)

Hogy Gellért Oszkár költészetét Osvát többre becsülte Babitsénál, arra hiteles adatom van. Elek Artúrtól, megbízalmasabb emberétől tudom. Példaként a német irodalomból Alfred Mombert hozta fel Rilke rovására, találó és Osvátra jellemző hasonlatként. Távrolról sem tételjük fel, hogy utóbbi ne lett volna meggyőződve Babits kimagasló jelentőségéről koruk élő irodalmában: Annál sokkal nagyobb szabású és biztosabb ítéletű kritikus volt. De hisszük, hogy Babits *irodalomtörténeti* nagyságát nem ismerte úgy fel, mint e korszak más kritikusa: Ignotus avagy Schöpfung.

Babits ifjúsága óta érezte azt, hogy a magyar irodalom halhatatlanjai közt lesz a helye. Egész életét művének kiteljesítése töltötte ki. Ami őt nagy kortársaitól is megkülönböztette: legmagasabbra törő becsvágya, mellyel tervszerűen determinálta és erőinek végsőkig feszítésével megformálta a maga művészetét. Az akarás nagyságát Osvát elismerte Gellértnék 1924. május 28-án kelt, az Oedipus-fordítása alkalmából Babitshoz írott leveléből kitűnőleg. „Senki Osvátnál jobban nem bámulja nagy erőfeszítéseted és munkateljesítéseted, hogy zaklatott napjaidban és ilyen rövid idő alatt erre képes voltál.” De a lángész önérzetének hőfoka és örökkévalóságának hite idővel eltéríthette Osvátot attól a lobogólelkű szerény tanárköltőtől, akinek első verseit egykor a „Holnap”-ban „csodálattal” olvasta. Babits valóban túlnőtt az ő

⁶ A bírálatban a következő kitételek olvashatók: „Regény ez a *rengeteg terjedelmű* könyv? *Nem regény.* Nem több egy vidéki esetnél, egy család jellegzetes leírásánál, *stilisztikus* művészeti teljesítmény, társadalmi jelentőség nélkül”. Jó, regény-e írásművészeti szempontból? Nem. A Halálfiak *nem jó regény, mert hiányoznak belőle a regény alapelemei* s mert Babits nem a történések könyörtelen szerkesztője, hanem a történet passzív szereplője, lírai költő.” (Kiem. tőlem). — Babitsnak egyébként szerkesztői álláspontja az volt, hogy oly kritikának, amely véleményével ellenkezett, folyóiratában nem adott helyet, mégha általa nagyra becsült kritikus tollából is eredt. Példa erre Halász Gábornak Ilyés verseiről 1937-ben írott kritikája, amelynek közlését Babits ezzel az indoklással tagadta meg. (Lásd Halász 1937. II. 23-i levelét a Babits-archívumban.)

szerkesztői szféráján s rokonszenvének határain. Ne érezte volna meg az avatottak véleményére feszülten figyelő Babits, a rokonszenv lanyhulásán túl azt is, hogy az európai magyarság gondolatán épült sokrétűségében is egységes életművét Osvát nem értékeli az azt megillető mértékkel? E pszichológiai momentum felismerése nélkül ellentétük nem volna teljesen érthető. Mert a szerkesztőtársak között többé-kevésbé elkerülhetetlen nézeteltérések, akár összeütközések se vezethettek önmagukban oly elidegenüléshez, amely végül együttműködésüket kizárta.⁷

Pedig Babits még az utolsó időkben is annak kritikusi tekintélyét elismerő bizalommal közeledett Osváthoz, amint azt a Kortársaimban (29. l.) olvashatjuk. 1928. szeptemberében bejött egy délelőtti Esztergomból, hogy Osvátnak bemutassa nyári elmélyedő munkájának gyümölcsét, „Az írástudók árulását.” (Meg kell cáfolnom Gellért közlését, hogy én is jelen voltam a találkozónál.) Gellért részletesen ismerteti a közöttük órákhosszat lefolyt eszmecsereit. Babits arra kérte Osvátot, fejtse ki ellenérveit írásban. Erre utal az 1928. IX. 27-i Osvát-levél, mely így hangzik: „Kedves barátom, első kísérletem, hogy cikkedre feljeljek, nem sikerült. De nem mondtam le róla. Ölel: O. E.” Osvát csak hónapok múltán készült el írásával. 1928. december 1-én kelt „levelét”, a kritikai gondolkodóra jellegzetes utolsó írását, Babits sietett a Nyugatban közreadni. De az abban feltett kérdésekre már nem adta meg a csillag alatt ígért választ. Egymást követték azok az események (Kortársaim 188. l.), melyek a „Nyugat-válság”-hoz (annak tartották Rédey 1929. V. 17-i leveléből kitűnően a Napkelet köreiben) és Babitsnak a szerkesztőségből való kiválásához vezettek. Az 1929. május 1-i számában Babits márcsak a főmunkatársak névsorában szerepelt. De Toymay Cecil reménysége, hogy „egy-egy verset vagy egyéb kéziratot a Napkelet is kaphasson” (Rédey idézett levele) ezúttal sem ment teljesezésbe.

4.

Nem az én feladatom Osvátnak és Babitsnak, mint literátoroknak párhuzamba és szembeállítására. De talán néhány észleletem a jövő irodalomtörténetésének megvilágításul szolgálhat.

E korszak többi vezető irodalmi emberétől megkülönböztette őket az — amiben hasonlatosak voltak: az étosz tisztasága, lelkiismeretük érzékenysége és felelősségtudatuk szigora, apolitikus elvonultságuk s a teljes közönyösség anyagiak iránt és mindenek fölött szenvedélyes igazságvágyuk és - hitük.

Osvát „moralista” volt. Ezt maga Babits állapította meg róla: „Számára az egész emberi élet *morális* probléma s irodalmi és tudományos problémák a morális problémáknak egy-egy tartománya.” (1. Ny. 1931. I. 50.) Babitsban is volt a „moralistá”-ból. De míg előbbi szellemi kiteljesedését az absztrakt „eszmetornával” elérte (Gyergyai Albertet találóan emlékeztette a Monsieur Teste alakjára, Ny. 1930. I. 335. l.), utóbbinak, ki maga volt a megtestesült logika, a gondolkodás mégis, csak eszközül szolgált ahhoz, hogy alkotóművészi egyéniségét elvi síkon és diadalmasabban teljesíthesse ki.

Mind a kettőben volt abból a szerzetesből — ki önmaga ellen föllázadt. Ámde Osvát lázadása nem jutott el az alkotás győzelméig, megelégedett azzal, hogy a másokét személytelenség leple alatt szolgálja.

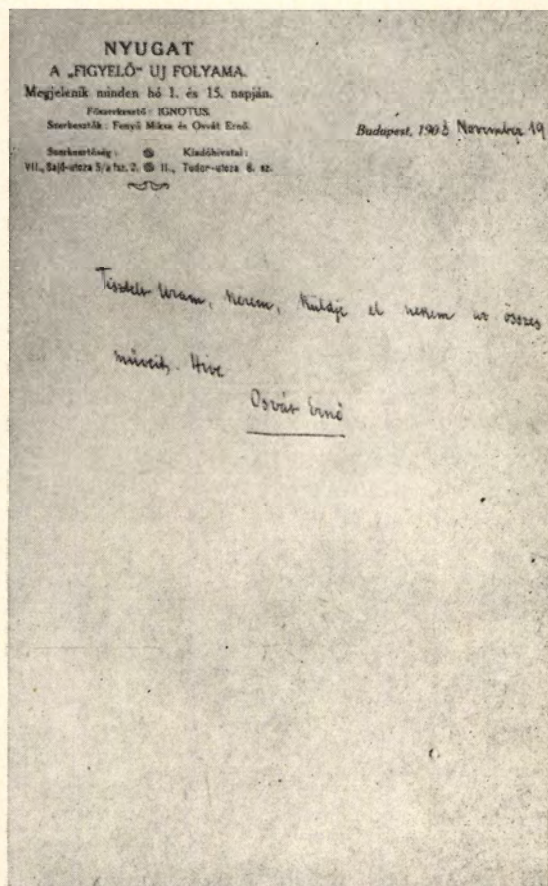
⁷ Németh László már idézett életleírásában így látta Osvát és Babits szembenállását (94. l.) „Osvát nem szerette Babits gondolkodói és profétai hajlamait; Babits játsszék a játékaival s ne merevítsé magát az attitűd gyönyörűségeért nem neki való szerepekben. Babitsot sértette ez a lebecsülés. Elismerte Osvát érdemeit a Nyugat szervezése körül, de úgy érezte, hogy mint a Nyugat parancsnoka, az ő helyét bitorolja.” Ez utóbbi feltevés nem felel meg Babits karakterének. Ő legfeljebb paritást kívánt a szerkesztésben. Tudjuk is — Gellért közléséből (i. m. 189. l.) — hogy mielőtt kivált, a folyóirat vers- és kritikarészének szerkesztését igényelte, úgy mint később a Móriczsal közös szerkesztésnél.



1. Osvát Ernő élete végén



2. Ilyés Gyula első jelentkezésekor



4. Osvát első levele Babitshoz Fogarason

Egy világban éltek: a Könyvek világában. Babits magasabb igényvel és mélyreható érdeklődéssel, az angol scholarre emlékeztetőn. Osvát szélesebb körre terjedőn, a „*flaireur des livres*” franciás attitűdjével.

Az Élettel mind a ketten idegenül álltak szemben. Mégis Osvát lehetett az életidegenebb: Babits a végletekig ragaszkodott az élethez, s rettegett a megsemmisülés gondolatától. Osvát, tudjuk, antik filozófusra emlékeztető könnyedséggel dobta el magától életét. Határozásra és cselekvésre ő mindenkor készen állott, míg Babits kételyekkel és gátlásokkal küszködött.

Mindkettőjük életéleleme volt az Irodalom. De míg az egyik az életből varázsolt irodalmat, a másik az irodalomból életet. Babitsot az életnek minden mocsanása *írói* feladatként érdekelte ugyanúgy, mint Osvátot *élete* feladataként az irodalom minden megmozdulása. Így lett Babitsnak az irodalom egyetlen életcéljává és tartalmává, Osvátnak életformájává és eszközévé.

Osvátnak van egy maximája: „Két külön dolog. Van az irodalom s vannak nagy írók.” Babits ily különbséget nem tett. Neki a nagy írók jelentették az irodalmat. Nyíltan vallotta, hogy az „Irodalom arisztokratikus valami; az igazi írók kisebbségben vannak, a rutinos törtétek és dilettáns álírók között.” (Ünnepi beszédek 42. l.) Osvát e tekintetben sokkal demokratikusabb volt Babitsnál. Nem egy nevet találunk a Nyugat hasábjain, akikre ráillik az idézett meghatározás. Osvát, akinél csak tehetséget szimatolt, igyekezett azt a Nyugat fémjelzésével a többre ösztönözni. Az ő Nyugatja bizonyára változatosabb volt, az olvasók szélesebb rétegéhez szóló a Babitsénál, a harmincas évek Nyugatjánál, de azzal irodalmi színvonal és a kulturális törekvések igényessége szempontjából nem vetekedhetett. És nélkülözte azt az egységes kritikai szemléletet, amely utóbbinak attribútuma. Osvát nem egyszer tévedett. Vonzódott a középser felé. Épp ezért felfedezettjei és kedvelt munkatársai között nincsenek sokan, akinek műve e kor irodalomtörténetének részévé vált volna. Babits viszont a Nyugat kapuját nem egykönnyen nyitotta meg (l. Szabó Lőrinc „Tücsökzene” CCXL). Innét egyes fiatalok ressen-timentből eredt ellenszenve, akik mellőzötteknek érezték magukat. De irodalomtörténetünk lapjain neve, alkotásain túl, a nagy *nevelőként* is fog szerepelni.

Irodalmi ízlésben ritkán találkozhattak. Mégis feljegyezhetem meglepő egyértelműségüket egy fiatal népi költő megítélésében, kit az első Baumgarten-díj odaítélésekor az urbánus Osvát is a második nemzedék legeredetibb és igazabb költőtehetségének tartott. Ez Erdélyi József volt.

Literátori voltuk különbözőségére, ha túlzásnak hat is, jellemző és ezért felidézném, Ignotus megállapítását, mely az Osvát jubileumára írott cikkében (Ny. 1923. I. 862. l.) olvasható: „Osvát Ernő szerelmese az írásnak s nem az irodalommal törődik, hanem az *íróval*. Osvát számára — úgy gondolom szívbélibb eset volt — még Adynál is, Zsögöd — Grosschmid Benő, a néhai neves magyar magánjogász (nyüzsgő adatosságával, gutaütéses gondolatmenetével s érvágásra szoruló mondataival) kívül Osvát nyilván szívesebben teleíratta volna a Nyugatot, mint nem egy irodalmi íróval.” Babits ezzel szemben mindent kizárt az irodalomból, aminek elindítója az írás művészetétől *idegen* cél szolgálata volt. Innét gőgösnek látszó magatartása, amellyel az irodalom területétől (és az alapítványétól) a zsurnalizmusnak írói tehetségre valló produktumait is távoltartotta.

Schöpflin írja XX. századi irodalomtörténetében (185. l.), Osvátról: „Utánunk jövő késői nemzedékek már nem is fogják biztosan tudni mit jelentett az irodalomban”. Az, ki az irodalom életéért odaadta a magáét. Babits élete maga irodalomtörténet.

5.

Amidőn Babits a Nyugat szerkesztésétől megvált, a Baumgarten-alapítvány, melynek célja végsőfokban a magyar irodalom színvonalának emelése volt, igyekezett irodalmi kurátorának egy új orgánum megalapításához segédkezet nyújtani. Ennek a részletei azonban már más fejezetre tartoznak. Tervezetéseinket az események váratlan alakulása rövidesen

tárgyalanná tette. Osváttal a Baumgarten-díj első ünnepélyes kiosztása után — az estét is együtt töltöttük kedélyesen, nagyobb társaságban — csak egy alkalommal találkoztam még. Az Andrásy-úti Korona-kávénházban kerestem őt fel. (Néhány asztallal odébb — tőle tudtam meg—Kassák ült fekete-ingben, egyedül.) Harsányi Kálmánról beszélgettünk, ki akkor halt meg. Arról: helyesen cselekedtünk-e, amikor nem adtuk ki részére a díjat. A díj havi részletekben került kifizetésre, nem élvezhette volna soká, jobban járt a néki nyújtott nagyszögű támogatással. És elkerültük, hogy már az első alkalommal a jobboldalnak is adjunk díjat. Ironikusan elmosolyodott: „De hisz az *egyetlen* volt a jobboldalon, akinek ki lehetett volna adni.” (Nem is kapott hosszú éveken át az irodalmi jobboldalhoz tartozó szépiró Baumgarten-díjat.) Hirtelen megszólal Osvát: „Kosztolányit kellene beválasztaniok a tanácsadóstületbe: Neki igazán ott a helye.” Mintha már akkor arra gondolt volna, hogy utódja lehetne a testületi tagságban. Ez volt utolsó találkozásunk.

Hallottam ősszel, hogy lánya gyógyíthatatlan és hogy nagybeteg ő maga is. Nem is jött el a Baumgarten-síremlék október eleji leleplezéséhez és a Paul Ernst tiszteletére tartott összejövetelünkre. Néhány nap múlva, 1929. október 15-i kelettel Babitshoz a következő levél érkezett:

„Kedves Barátom, helyzetem olyan rossz, a segítség forrásai úgy kiapadtak, hogy ami utolsóknak maradt, kénytelen vagyok a Baumgarten segélyalapnál kopogtatni. Kérlek járj közbe, hogy kaphassak belőle. Azt hiszem kérésemből, ha nem is volna teljesíthető, önként következik, hogy most már nem maradhatok a tanács tagja. Ne ítéld meg és kérlek küldd választodat sietve. Barátod: O. E.”

A segélyalap felett csak együttesen rendelkezhattunk. Én akkor éppen kis olasz városokat jártam s nem voltam elérhető. Babits a bankszámlán levő pénzünkről egyedül nem intézkedhetett. Várnia kellett a hó végére jelzett hazajövelel. Csak ezt válaszolhatta Osvátnak. De közben bekövetkezett az, amit Osvát semmiképpen sem akart túlélni: egyetlen gyermekének halála. Amikor október 31-én a határt átléptem, első tekintetem egy magyar újságra esett, mely feltűnő helyen hozta Osvát halálának hírért. Idejében érkeztem még az aznap délután néma csendben végbement temetéséhez. Jeltelen sírba, a hogyan kívánta.

Ami Babitsot elválasztotta Osváttól és új út keresésére indította, nem érintette mélyen gyökerező tiszteletét emléke iránt. Nevét ritkán ejtette ki előttem. De két eset, az alapítvány ügyeivel kapcsolatban még emlékemben él. Egy költőről volt szó, kihez Osvát nagy reményeket fűzött: más alkalommal a testvéröccséről. „Meg kell tennünk — Osvát emlékéért” — volt Babits válasza.

Osvátra gondolt Babits akkor is, amikor nem is egy évvel halála után Mikes Lajosról emlékezett (Az elmaradt vendég. Ny. 1930. II. 319. l.) Szembehelyezve a két kritikust, rámutatott a „hatalmas irodalmi iskolázottságra és önfegyelmelésre”, mely Osvátot a „nehéz dolgra, ami a szerkesztés” képessé tette. És nem mulasztotta el az egyetlen alkalmat, amikor Osvátról, az íróról írhatott, az *Elégedetlenség könyvé*-nek díszes kiadásakor, 1931-ben (Erről a cikkről írta Osvát Kálmán: „A Babitsén kívül egy hangot se hallottam, mely azt mondta volna: Az *Elégedetlenség* könyve nem kétszáz olvasót érdemel!” Magyar Csillag, 1944. 344. l.). Az „Irodalom örök nevelő”-jének nevezte őt, ki e posztumusz könyvével is „példát adott a magyar írók nagy átlagának — a küzdelmes formálás kínjaira és a diadalaira”. Majd így folytatja: „ami első pillanatra a gondolat őszinteségének látszik voltaképpen a lélek őszintesége s talán ez avatja ezt a kötetet lírává.” Nekem ezek a szavak revelálják Osvát Ernő titkát: az elvetélt költő tragikumát.